

METAfizica LUI ARISTOTEL – DINCOLO DE LUCRURILE FIZICE

Iaroslav PAUN*, Gabriel PANAINTE

EE-201, Facultatea Energetică și Inginerie Electrică, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova

*Autorul corespondent: Paun Iaroslav, iaroslav.paun@en.utm.md

Rezumat: Metafizica este doctrina lui Aristotel despre cauzele și principiile ființei și cunoașterii, despre ceea ce este ființa adevărată în sine. Conform Metafizicii lui Aristotel, forma conferă obiectului o existență reală, iar materia conține doar posibilitatea existenței acestuia.

Cuvinte cheie: Metafizica, Aristotel, Materia, Forma, Substanța, Dumnezeu.

Introducere

Metafizica lui Aristotel este o lucrare fundamentală care abordează probleme generale ale filosofiei. Deși aceasta este în concordanță cu tendințele generale ale școlilor ateniene, datorită centralității acordate căutării raționale a adevărului ca concept universal, filosofia este afectată de situația culturală din secolul al IV-lea î.Hr. În această perioadă, cunoașterea ca proces de investigație umană se dezvoltă rapid și, drept rezultat, fiecare tendință își revendică propriul domeniu de studiu și propria sa autonomie. Încercarea lui Platon de a încorpora toate cunoștințele din domeniul filosofiei, eșuase în mod evident. Metafizica lui Aristotel este determinată de această situație, recunoscând-o îi atribuie o nouă sarcină filozofiei: de a studia realitatea în general ca fundament care unește diferitele aspecte ale uneia și aceleiași realități. Prin urmare, dacă realitatea se manifestă prin legi naturale, valori morale, evenimente istorice, ființe vii etc., metafizica investighează realitatea ca atare, dincolo de manifestările pe care științele le tratează pe bună dreptate din diferite unghiuri [1]. Filosofia ca metafizică devine prima știință care studiază obiectul comun tuturor științelor (ființa) și legile comune tuturor lucrurilor care există (principiile ființei). În comparație cu intenția lui Platon, care a plasat filosofia în vârful unei piramide în care erau plasate disciplinele umane, la Aristotel prima filozofie, adică metafizica, se află la baza cunoașterii umane, acționând ca o presupuziție pentru aceasta.

Scurt istoric

Aristotel s-a născut în 384 în Grecia, în Stagira. Tatăl lui era medic la curtea lui Filip al II-lea al Macedoniei. La 17 ani revine la Atena ajungând la Academia lui Platon. Aici se va afla până la 20 de ani în calitate de elev, iar apoi devine profesor de filosofie.

Operele sale cuprind peste 1000 de lucrări din care se cunosc doar 160. A scris: *Tratate de Fizică* (filosofia naturii), *Metafizica* (tratate de filosofie prima), *Organon* (tratate de logică), despre suflet, despre naștere și distrugere, istoria animalelor, despre cer, *Politica*, *Poetica*, *Retorica*, lucrări de morală: *“Etica nichomahică”*, *“Etica eudemică”* (Eudem).

Aristotel este întemeietorul universal aproape a tuturor științelor: etica, retorica, economia politica, poetica, psihologia. Opera aristotelică cuprinde toate domeniile care impresionează prin amploarea și adâncimea sa și prin contribuțiile originale. În toate domeniile s-a comportat ca un adevărat om de știință, impresionând prin erudiția sa. Filozofia lui Aristotel deschide noi căi și meditații filozofice [2]. Aristotel arată legătura dialectică dintre general și particular, generalitatea nu poate exista prin ea însăși, ci se află într-un continuu, care este un proces de mișcare și transformare. Filozofia aristotelică are ca obiect determinarea elementelor de bază ale existenței, ca un tot întreg, ca totalitate, universalitate.

Știința în concepția lui Aristotel

Aristotel este primul care a împărțit și a clasificat științele în funcție de obiectul lor de investigație:

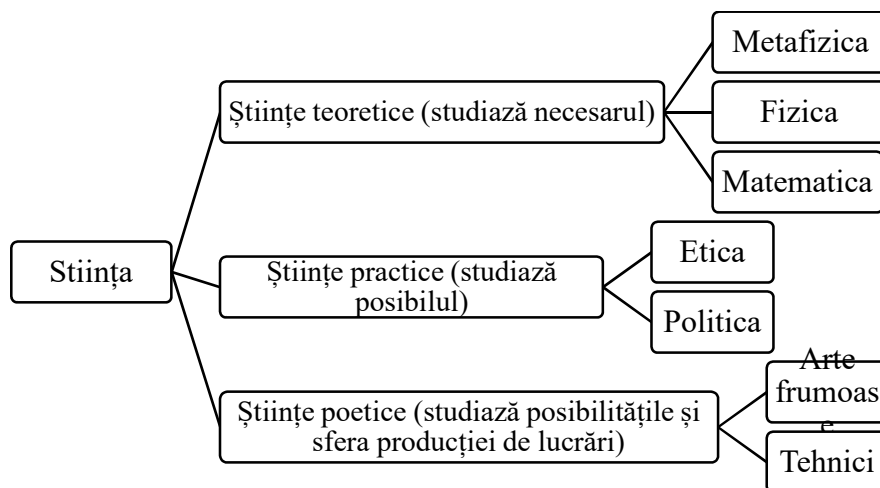

Figura1. Clasificarea științelor

Metafizica lui Aristotel ia naștere din clasificarea operelor filosofului, efectuată mult după moartea sa de către Andronic din Rodos, iar termenul în sine „metafizică” s-a născut pentru a indica scrierile pe care savantul le plasează după scrierile de fizică. **Obiectul de studiu al fizicii sunt substanțele în mișcare, perceptibile de om prin simțuri**, de aceea vedem că lecțiile lui Aristotel despre lucrurile naturii se referă în mod expres la **mișcare, spațiu și timp** [2].

Pentru a indica această disciplină Aristotel vorbea de „filozofia întâi”, iar în scrieri găsim patru **definiții și precizări asupra obiectului de studiu al metafizicii:**

1. studiază ființa ca ființă;
2. studiază substanța;
3. studiază cauzele și primele principii;
4. studiază pe Dumnezeu și substanța imobilă;

Problema Ființei la Aristotel: Această știință cu titlul de Metafizică a fost menționată de Aristotel ca „prima filosofie” și definită ca „știința Ființei ca Ființă”. Expresia dată pune în evidență faptul, că ontologia este știința care studiază ființa ca atare și nu are ca obiect un studiu al ființei în special, ci aspectele fundamentale și comune ale întregii realități. Deci, dacă matematica studiază aspectul cantitativ al existenței, iar fizica studiază mișcarea și procesele care au loc între fenomenele naturii, atunci metafizica studiază *existența ca existență*.

Știința (σοφία pr. „Sofia”) este pentru Aristotel identificarea cauzelor și principiilor în raport cu entitatea (= orice „care este”), iar acesta identifică patru tipuri de cauze sau principii ale existenței:

- *Formal*: forma lucrului (starea de a fi a lucrului)
- *Material* sau Substrat: materia din care este fabricat lucrul
- *Conducerea* sau *eficiența*: ce cauzează devenirea (ce produce schimbarea stării lucrului)
- *Final*: scopul pentru care lucrează scopul (punctul final spre care este destinat lucrul) [2].

Metafizica ca știință a ființei ca ființă va căuta, deci, cauzele și principiile ființei (= a ceea ce este), de aceea metafizica lui Aristotel fundamentează cea mai importantă dintre disciplinele filosofice (ontologia = discurs asupra ființelor).

Studiul ființei la Aristotel se impune în formă multispectuală. El nu cedează tentației de a-l cunoaște și de a-l descrie ca un concept unitar, evitând problemele cu care s-a confruntat Platon în raport cu Parmenide. Platon neagă natura multiplă a ființei și își expune argumentele în favoarea unității acesteia în dialogul cu titlul „Parmenidul”. Aristotel realizează că ființa se manifestă în diferite moduri, iar fiecăruia dintre aceste moduri le corespund definiții și studii specifice. Astfel, sunt enumerate următoarele moduri de *a fi*: [3]

- *fiind ca un accident*;
- *fiind ca categorie*;
- *fiind la fel de adevărat*;
- *fiind ca putere și acțiune*.

1. „Fiind”, - ca categorie

Prin „categorii” se înțelege aspectul fundamental conform căruia se poate susține un lucru ca: *Substanță, Cantitate, Calitate, Relație, Act, Loc, Vreme, A Avea, A Minți, Dute Sus*.

Conform metafizicii lui Aristotel, categoriile privesc ființa atât din punct de vedere ontologic (caracteristici cu care realitatea se manifestă, fiind posedată de ceea ce este), cât și din punct de vedere logic (predicate necesare descrierii a ceea ce este). Cu toate acestea, categoriile nu sunt egale între ele, substanța se dovedește a fi un concept fundamental asupra căruia metafizica se concentrează de mai mult timp, studiind diferitele sale caracteristici. Substanța presupune pe toate celelalte categorii: de fapt nu se poate percepe în ființă sau predica a fi cantitate sau calitate fără a fi „ceva”. Acest „ceva” este însăși substanța, ea ajunge să se identifice cu ființa, sau și mai bine, definește esența ființei, răspunzând nevoii de a avea un sens al ființei, care să stea la baza tuturor calităților pe care le poate avea.

Revenind la substanță, Aristotel o definește susținând că substanța este un obiect real sau un individ real, un subiect ontologic al proprietății și un subiect logic al predicatelor. Acest subiect substanțial este, de exemplu, acest om, acest obiect, ceea ce Aristotel numește „aceasta de aici” (în greacă *tòde tì*), ceva care are o viață proprie dincolo de calitățile care i se atribuie. Substanța, și deci ființa, este înțeleasă în metafizica lui Aristotel ca o unire indisolubilă a materiei și formei, pe care el o numește „sinolo”. Forma este natura proprie a unui lucru, ceea ce îl face să fie „ceea ce este” (la ființele vii poate fi specia căreia îi aparțin, deci „specia umană” sau „specia animală”). Materia reprezintă ceea ce este făcut un lucru, materialul care îl compune (fierul din care este făcută sabia). Forma este elementul *activ* al lucrului, iar acțiunea sa este de natură să structureze materia, care este elementul *pasiv*, natura substanțială a formei identifică „aceasta aici” până la punctul de a descrie esența, iar din aceasta derivă configurațiile materiale.

$$SUBSTANȚA = FORMĂ \text{ activă} + MATERIE \text{ pasivă} [\text{sinolo}]$$

2. „Fiind” - la fel de adevărat

Identificarea substanței cu ființa se realizează datorită unei axiome fundamentale numită principiul non-contradicției, care este exprimată în două moduri în *Metafizica lui Aristotel*:

„Este imposibil ca același atribut să aparțină și să nu aparțină aceluiași obiect, în același timp și sub aceeași privință” (imposibilitatea logică de a fi și de a nega același lucru în același timp și sub același raport)

„Este imposibil ca același lucru să fie și să nu fie” (imposibilitatea ontologică ca ființa să fie și să nu fie în același timp).

În acest fel se afirmă că fiecare ființă are o natură determinată și necesară, care nu poate fi diferită de ceea ce este pentru unele caracteristici de bază a le substanței. Ele sunt perceptibile și previzibile fără echivoc și fără posibilitatea de a spune contrariul: aceasta sancționează posibilitatea de a spune adevărul și de a ști că ființa este adevărată, adică de-a afirma lucrurile fără echivoc, știind că spunem adevărul.

3. „Fiind” - ca un accident

A fi în calitate de accident, înseamnă *a fi* un ansamblu de caracteristici pe care „un ceva” le poate avea și nu le poate avea, precum și le poate avea cu intensități și gradații diferite. Cele nouă categorii care urmează substanței sunt tocmai cele care se manifestă prin ființă ca un accident: cantitatea, locul, timpul, a fi într-o anumită situație (minciuna), dacă este sau nu legat de altceva, fac parte din accident și din realitatea care se manifestă într-o formă variabilă percepției omului. Prin urmare, dacă forma este structura fixă și imuabilă (care rămâne veșnic aceeași), care definește o substanță (un „ceva aici”). Accidentul se distinge de substanță și exprimă acele caracteristici pe care aceasta (un lucru, un sinolus) le poate avea sau nu, fără ca să-i modifice esența, starea sa ontologică.

4. „Fiind”- ca putere și acțiune

Această dimensiune a ființei tratează tema devenirii. Aristotel presupune devenirea ca o realitate de netăgăduit, care a fost intuită de Heraclit și, care a întrezărit în schimbare o trecere de la ființă la neființă. Pentru Aristotel, devenirea este o modalitate de a fi și este o trecere de la putere la acțiune, adică de la un anumit mod de a fi la un alt fel de a fi. Prin putere se înțelege posibilitatea materiei de a lua o formă determinată, iar actul este realizarea acestei posibilități. Materia are posibilitatea de a lua diferite forme, dar numai actul îi conferă o formă necesară, care o definește ontologic ca ceea ce este și nu poate fi altfel. Materia în sine este putere pură, forma este act, această caracterizare conferă ființei două dimensiuni centrale pentru a concepe devenirea, fără a contrazice definiția substanței ca sinol al formei și materiei. Potrivit lui Aristotel, punctul de plecare al devenirii este materia ca putere pură, lipsită de formă: ființa devine act atunci când materia capătă formă.

Totuși, din punct de vedere cronologic și ontologic, pentru Aristotel actul precede puterea. El susține că fără a cunoaște actul nu este posibil să fie identificată potența și că, pe de altă parte, cunoscând mai întâi potența, nu este posibil să se predicționeze care formă va dobândi materia în act. Acest aspect gnoseologic (adică al cunoașterii) este însoțit de aspectul cronologic și ontologic pentru care actul vine înaintea puterii. În esență, Aristotel susține, că oul s-a născut înaintea găinii, deoarece oul îl precede, dar primul ou care a existat trebuia să fi provenit neapărat de la o găină deja capabilă să-l producă. Metafizica lui Aristotel acordă actului o importanță ontologică ca cauză, sens și scop al puterii și reafirmă modul în care necesitatea constituie modalitatea fundamentală a ființei și principalul său instrument interpretative [3].

SUBSTANTA = ACTUL (forma) + PUTEREA (materia)

Metafizica și teologie

În încercarea de a-și completa doctrina despre ființă, Aristotel identifică două concepte limită, care apar la începutul și la sfârșitul lanțului devenirii, ca putere pură și act pur. Acestea explică atât imperfecțiunea accidentului, cât și trecerea continuă a materiei de la putere la act. Primul dintre cele două concepte se află la originea tuturor imperfecțiunilor materiei și fenomenului. Acesta este conceptul despre materia primă, absolut nedeterminată, care poate deveni potențial orice, puterea pură (identic cu conceptul de materie-mamă menționat de Platon în Timeu). Nu este foc, apă, bronz, fier sau ceva anume, ci ceva care poate deveni oricare dintre lucrurile existente. Întrucât este o materie nedeterminată, potențial infinită, este o noțiune pur teoretică care nu poate fi cunoscută în sine, pentru că ceea ce există în lume și pe care omul o cunoaște este materia complet formată. Dacă această materie primă/putere pură stă la originea fenomenelor și materiei, pe partea opusă a lanțului devenirii există un sfârșit absolut, adică o formă sau un act pur, o perfecțiune complet realizată, spre care tind lucrurile. Această cauză finală este Dumnezeu.

Metafizica lui Aristotel devine astfel o teorie ontologică și teologică în același timp, considerând că gândirea evoluează datorită necesității unui scop ultim care să explice devenirea și existența. Gândirea lui Aristotel ca doctrină a ființei vrea să fie realizată și să evite tocmai acea teroare (' tsauma ') care se naște din necunoscut și nedefinit, și din care se naște filosofia. Acesta este motivul pentru care stagiritul elaborează două concepte care sunt plasate la originea și la sfârșitul ființei [4]. În așa mod sunt evitate golurile conceptuale deschise care ar duce la prăbușirea întregii metafizice: pe de o parte materia primă-puterea pură, pe de altă parte Dumnezeu-act pur. Pe lângă teoretizarea existenței, în Metafizică Aristotel încearcă să demonstreze existența lui Dumnezeu cu dovezi, pornind de la un raționament care este deja prezent în ultimele dialoguri platonice: dacă tot ceea ce este în mișcare este mișcat de altceva, acesta trebuie, la rândul său, să fie mișcat de altceva (spre deosebire de Democrit, Aristotel nu concepe mișcarea ca parte integrantă a materiei, ci o plasează în afara ei căutând o cauză externă). În acest proces de enumerări infinite se lasă neexplicată mișcarea inițială, de aceea trebuie să existe neapărat un principiu absolut, care este primul motor, imobil, din care să apară mișcarea. Acest „motor nemișcat” este Dumnezeu și este un act fără putere, cauza finală spre care tinde totul, un obiect al iubirii. Potrivit acestei viziuni teologice, universul și tot ceea ce există,

fiind supus devenirii, nu este altceva decât un efort al materiei către Dumnezeu, o dorință constantă de a se raporta la forma perfectă, tensiune și iubire, adică ceea ce-i lipsește ființei deoarece este imperfect [4]. Dumnezeu, este perfecțiune maximă, are cel mai înalt și excelent mod de a fi, întrucât cea mai bună formă de existență este cea a inteligenței, la care omul se ridică pentru perioade scurte. Dumnezeu este intelect pur care gândește perfecțiunea, adică despre sine, iar din această cauză Dumnezeu este gândit de gândire.

Concluzii

Constatăm, că metafizica lui Aristotel diferă semnificativ de metafizica care se constituie în Evul Mediu. Concepția despre existență a filosofului din Stagiria reprezintă în sine teoria ontologică, dar și teologică în același timp, în condiția în care gândirea obține statut ontologic datorită necesității unui *scop ultim* care să poată explica *devenirea* și *existența*. Metafizica lui Aristotel conferă actului o semnificație ontologică ca *cauză, sens și scop* și consideră că *necesitatea* este caracteristica fundamentală a *ființei* și principalul său instrument interpretativ. Aristotel neagă concepția lui Platon conform căreia „ideea” este entitate independentă, separată de lucrul sensibil și argumentează, că aceasta este forma prin care materia devine lucru singular, iar materia ia forma datorită acțiunii celui de-al treilea principiu - *mișcarea*. Astfel, Dumnezeu, conform Metafizicii lui Aristotel, este *prima cauză* a mișcării, care există dincolo de hotarele cosmosului, care comunică de la periferia acestuia mișcarea circulară, uniformă, continuă. Datorită faptului, că materia are predispoziția potențială de a obține forma prin mișcare, apare necesitatea unei Ființe absolute, necesare care să imprime primul impuls al mișcării și care să dea sens ultim existenței. Această Ființă absolută, în metafizica lui Aristotel, o constituie Dumnezeu.

Mulțumiri: Aducem mulțumiri coordonatorului științific, doamnei dr. conf., univ, Lozovanu Ecaterina, pentru susținerea și încurajarea ce a oferit-o la scrierea acestui articol. Suntem recunoscători pentru că am avut ocazia de întreprinde analiza domeniului metafizicii și de a ne expune gândurile asupra unor elemente esențiale.

Referințe

1. IRWIN T.H.: *Aristotle's Discovery Of Metaphysics*. Washington: Philosophy Education Society of America, 1977.
2. CORNEA, A.: *Metafizica lui Aristotel*. Bucuresti: Humanitas, 2001.
3. WINDELBAND W. *Istoria Filosofiei Grecești*. Iași: Moldova, 1995.
4. FLORIAN M.: *Filosofie general*. București: Garamond Internațional, 1995.